

STM 1939

Recensioner

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författarna.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Tobias Norlind: Systematik der Saiteninstrumente. II. Geschichte des Klaviers. Musikhistorisches Museum, Stockholm, 1939. Verlag für musikalische Kultur und Wissenschaft Albert Küster, Hannover. — 244 sp. 4:o.

Då undertecknad anmälde första delen av denna Systematik, antydde en farhåga för att det eventuellt skulle kunna möta svårigheter, i synnerhet ekonomiska, för de planerade följande delarnas utgivande. Dessa svårigheter ha emellertid icke kunnat hindra, att verket fortsattes, och framför oss ligger en ståtlig volym, som måste fylla varje älskare av musikinstrumentens historia med den största glädje. Företagets ekonomi synes dock icke ha kunnat tryggas här i landet, då ett tyskt förlag tagit ansvaret för den nya delen.

Det är ju för övrigt naturligt, att vi icke i Sverige med dess få dyrkare av det historiska hos instrumenten kunna finansiera ett dylikt företag, under det att i Tyskland, som utan gensaga är det land, där intresset för instrumenten står högst, ett sådant verk bör kunna påräkna den nödvändiga framgången och avsättningen. I Tyskland finnas ju flera av de mest framstående musikinstrumentmuseerna, en hel rad offentliga mindre samlingar av god kvalitet och ett stort antal betydande privatsamlingar. Det överflödar ju där av musikinstrumentfabriker, och det finnes där hela städer, som ägna sig helt åt en speciell tillverkning av musikinstrument. Det finnes där stora, mäktiga samman slutningar inom musikinstrumentbranschen, och de ha som organ icke mindre än tre stora tyska tidskrifter, för att icke tala om de mindre.

Det är sålunda att hoppas, att företagets ekonomiska fråga nu är löst.

I den första delen av Systematik behandlade författaren de familjer, som ha numren 35—39 i hans system, och dessa höra alla till avdelningen cittror. Av cittrorna återstår då endast en familj, den sjätte: Klavierinstrumente (»Zithern mit Tasten»), och det är denna, som avhandlas i del II. Underavdelningarna äro: Gestrichene Tasteninstrumente, Klaviaturen, Clavichorde, Kielklaviere, Übergangsformen och Hammerklaviere, och varje sådan grupp har ett större eller mindre antal »Gattungen». Den första gruppen Gestrichene Tasteninstrumente omfattar fyra Gattungen, av vilka de två första Radleier och Schlüsselfiedel tidigare (S T M 1932) förts till den 45:e familjen i Norlinds Systematik. Vid framställningen av Radleier, franska vielle, svenska lira, omtalas våra märkliga exemplar, vare sig det är »volkstümliche Formen» i Nordiska Museet och Visby Fornsal, eller »Kulturformen» i Musikhistoriska Museet, eller en »Mittelalterliche Form», återgiven på en målning i Häverö kyrka. Då andra Gattung, Schlüsselfiedel, vår egen nyckelharpa, behandlas, framhållas en hel del typer från våra museer, bl. a. den äldsta kända nyckelharpan, som finnes i Mora Museum och som är daterad år 1526, och reproduceras medeltida bilder av nyckelharpan i kyrkorna i Tegelsmora och Häverö. Då författaren av Hedvig Boivies uppgift, att violinmakaren Daniel Wickström bland andra instrument efterlämnade tre nyckelharpor, drager den slutsatsen, att Wickström byggt nyckelharpor, är han emellertid knappast i sin

rätt. Man har aldrig hört talas om någon nyckelharpa med Wickströms namnsedel, och Wickström kunde väl inneha instrument utan att ha tillverkat dem. Tredje Gattung bland Gestrichene Tasteninstrumente är Tastenmonochorde, och här omtalas i underavdelningen Tastenpsalmodikon exemplar i Nordiska Museet och museerna i Lundby och Östersund och i underavdelningen Tastenkoto ett exemplar i Musikhistoriska Museet. Den första gruppens fjärde Gattung slutligen utgöres av Streichklaviere, och här representeras Sverige av Nils Söderströms uppfinning »Clavier-Gamba» (1700-talet).

Vi ha i det föregående givit en del exempel på huru Norlind vid framställningen av den första gruppens instrumentmaterial städse sökt draga fram det svenska, om det varit möjligt, och det har han även gjort i fortsättningen. I arbetet avhandlas sålunda i det följande icke blott instrument från Musikhistoriska Museet och Nordiska Museet utan även från museerna i Falun, Göteborg och Härnösand, ävensom från enskilda svenska samlingar. Även klaviaturen på våra medeltida orglar i Sundre, Anga, Norrlanda och Hejnum omnämns — man gjorde ju före hammarklaveret föga skillnad mellan orgel- och klaverklaviatur.

Det instrumentmaterial, som författaren använder i sin framställning, är överväldigande och omfattar instrument från de flesta europeiska länder och Förenta staterna. Naturligt nog har Tyskland den största anparten. Föreliggande del är huvudsakligen ägnad åt de europeiska instrumenten, under det att i den första de utomeuropeiska dominerade.

Trots instrumentmaterialets fylldhet kunna naturligen tillägg här ständigt göras. Åt de bekanta Stodart-flyglarna med notskåp ägnar författaren nära en spalt och omnämner flera exemplar av instrumenten, bl. a. två från Sverige med säljarens beteckning: »Johann Söderberg, Stockholm», av vilka det ena befinner sig i Musikhistoriska Museet — det andra har hamnat i Stuttgarts Museum. Då författaren synes åsyfta fullständighet i anförandet av Stodartflyglar, kan här till läggas, att det i anmälarens samling finnes en praktfull Stodartflygel från slutet av 1700-talet och att även Norsk Folkemuseum i Oslo äger en dylik. Bland några märkliga klaverinstrument i Hälsingborgs Stads Museum hade kanske även ett hammarklaver av Johann Peter Hinrichs i Hamburg kunnat nämnas — han hade ett berömt namn som byggare av engelska flyglar och hammarklaver i slutet på 1700-talet och början av 1800-talet, och av hans tillverkning är Hälsingborgs instrumentet det enda nu kända. Det må dock vara en smaksak, om Stodart- och Hinrichs-instrument medtagas. Men varför har den underbara Augsburg-»Klavizimbel» från 1600-talets början, som förvaras i Gustaf II Adolfs konstskåp i Uppsala Universitet, utelämnats? Denna märkliga »Klavizimbel», som är okänd i musikinstrumentlitteraturen, hade lämpligen genom Norlinds arbete kunnat introduceras i densamma Och den skulle ha visats i bild eller snarare i bilder, som lättligen kunnat hämtas ur John Böttigers jättearbete om konstskåpet.

Instrumentmaterialet bör väl i allmänhet anses tillförlitligt, i synnerhet då det gäller statliga samlingar, men man måste ständigt vara på

sin vakt, exempelvis beträffande spinetter och cembali, då det i handeln vimlar av större och mindre förfalskningar på detta område, med eller utan sköna målningar, och det en och annan gång händer, att t. o. m. berömda museiexemplar ovevkligt avslöjas. Och även rörande yngre instrument lura farorna. Om t. ex. instrumentmakaren Johann Söderberg i Stockholm tagit bort namnplattan från mindre originella instrument än Stodartflyglarna och satt dit sin egen, skulle han förvisso ansetts vara tillverkaren. Även uppgiften om ägaren bör tagas med stor försiktighet. Den som haft affärer med de parisiska antikvitetshandlarna med deras talrika Marie-Antoinette-instrument och bevisande dokumenthögar, blir ovillkorligen litet skeptisk inför uppgiften, att en spinett i den amerikanska Belle Skinner-samlingen skulle ha tillhört Marie Antoinette.

Norlinds förkärlek för det svenska framträder f. ö. icke blott i fråga om själva instrumenten utan även på annat sätt. I arbetet omnämnas sålunda flera äldre svenska klaverbyggare som Granfeldt (sedan i Åbo), Kraft, Lindholm, Lundborg och Nordquist i Stockholm, Vatsche i Lindesberg och Becker (från Berlin) i Ystad, och även skisser till moderna svenska pianon ha reproducerats: den ena av John Klingspor, den andra av Dag Ribbing. Vi finna i verket också äldre svenska uppfinnare i fråga om klaverinstrumenten: Brelín, ovannämnde Lindholm, Söderström och Westblad, och under rubriken »Reproduktionsvorrichtung» har ett svenskt patent av år 1911 för Wilhelm Nyström i Karlstad avseende elektroteknisk notskrivningsapparat fått omnämnande. Uppmärksamheten ledes också på Sverige genom anförande av de konserter, som tysken Kaufmann gav i Stockholm 1837 på de av honom uppfunna harmonichord och chordaulion.

Författarens kännedom om den till klaverinstrumenten hörande litteraturen är oerhörd. Som exempel på möjliga tillägg kunna kanske nämnas F. A. Goehlingers gradualavhandling, *Geschichte des Klavichords*, Basel 1910, och de Bricquevilles *Notice historique sur la vielle* i *Bulletin français de la S. I. M.*, aug.—okt. 1909, som innehåller en hel del, som icke återfinnes i den av Norlind anförda *Notice sur la vielle*, 1911. Även svenska källor citeras ofta, från Vetenskapsakademiens Handlingar på 1700-talet till dagspressen i våra dagar.

När det är fråga om en nyckelharpa, tyska Schlüsselfiedel, eller en giraff eller en pyramid bland flyglarna, är väl en förklaring av betydelse-sammanhanget knappast nödvändig, och någon sådan gives icke heller av författaren för dessa ords vidkommande. Annars behandlar författaren gärna klaverordens etymologi, och det är ju synnerligen lämpligt, om etymologierna äro säkra. Om ovissa etymologier andragas, bör ovissheten angivas. Då det säges, att spinett har sitt namn »von dem zupfenden Kiel (Spineta-Dörnchen)», har författaren säkerligen rätt, fastän den gamla härledningen ur ett personnamn, Spinetus eller Spinetti, även nu för tiden icke saknar förespråkare. Riskablare är det emellertid att utan tvekan om spinettarten virginal säga: »Diese einfach viereckige Art hat ihren Namen von 'virga' = Stäbchen, also eine Andeutung auf die Docke», ty här gå åsikterna högeligen isär — många anse, att virginal i anslutning till det engelska virginal:s betydelse

»jungfrulig» egentligen betecknar ett »damklaver». Även då författaren formulerar: »vielle aus viola», hade en mindre bestämd formulering varit önskvärd, då hithörande ords etymologi är synnerligen omstridd och det finnes framstående romanister, som ha olika utgångspunkter för viola och vielle. Det är också frågan, om det i ett väsentligen instrumentalt arbete som Norlinds lönar sig att gå närmare in på etymologier, vilka sväva fullkomligt i luften. Det är t. ex. fallet med dem, som anförts för ordet »échiquier», som på franska icke blott betecknar schackbrädet utan även ett musikinstrument, enligt nyare forskningar ett »Kielklavier». Ordets etymologi behandlas nu av Norlind på över en spalt, utan att man kan tala om något egentligt resultat. Med rätta säger författaren, att Sachs' förmodan, att franska formen échiquier skulle vara ett tyskt ord Schachtbrett med betydelsen Kielklavier, måste tagas med stor försiktighet, men även de av Norlind i det följande återgivna arabisk-spanska stamorden ha icke den minsta beviskraft. Svårigheten att bestämma etymologien ökas därav, att man aldrig sett en bild av musikinstrumentet échiquier. Därför har man också varit mycket osäker angående ordets betydelse, och Raynaud tolkade échiquier med »tambourin»!

Arbetet är försett med 148 utmärkta illustrationer. De äro valda efter de bästa principer: det är till stor del nytt material, som icke förut publicerats. Pianofirman Wilhelm Rück i Nürnberg har bidragit med icke mindre än 26 förut icke reproducerade bilder av instrument, som finnas i dess ståtliga samling. I Nürnberg har även en annan stor pianofirma J. C. Neupert upprättat ett förnämt instrumentmuseum, och på Musikutställningen i Frankfurt am Main 1927 kunde man se en stor »Klaviergeschichtliche Sammlung», som denna firma exponerade. Av denna firmas märkliga instrument ha emellertid endast några få avbildats i Norlinds arbete, vilket säkerligen sammanhänger med det förhållandet, att en stor del av Neuperts instrument redan reproducerats i skrifter av Hanns Neupert: *Vom Musikstab zum modernen Klavier* (1925, 1926) och *Das Cembalo* (1933), samt i en *Führer durch das Musikhistorische Museum Neupert in Nürnberg* (1938). Även ett stort antal instrument i de svenska samlingarna återgivas i bild.

Tryckfelen äro få. Det har antecknats: sp. 14: 2) > 4); sp. 29: könnte > könnten; sp. 114: Ppinettino > Spinettino. En egendomlig förkortning är »vents d'instrs» för »ventes d'instruments» (sp. 96, 123).

Man kan ju diskutera en och annan detalj och t. o. m. vara av olika uppfattning i en och annan småsak i ett stort verk som Tobias Norlinds, men detta skymmer icke bort det väsentliga, att Norlinds sista bok är ett praktverk, ett mästerverk, som kommer att leva genom tiderna och citeras vid sidan av de klassiska instrumentala arbetena. Den disciplinerade, suveräna behandlingen av instrumenten i en koncentrerad, exakt, vetenskaplig form och det ypperliga illustrationsmaterialet kommer oss att i Tobias Norlinds bok se ett verk, varöver musikvetenskapen med rätta kan yvas och glädjas, och icke minst den svenska, då det svenska betonats, så snart tillfälle därtill givits.

Daniel Fryklund.